



تحلیل محتوای توصیفی تصاویر کتب علوم تجربی پایه های پنجم و ششم ابتدایی بر اساس معیار عدالت جنسیتی

عزیز بلوچی^۱ سمیه بلوچ^۲

۱. کارشناسی آموزش ابتدایی و مدیر دبستان رضوان توتان آموزش و پرورش منطقه بنت استان سیستان و بلوچستان

Email: aziziaziz932@gmail.com

۰۹۱۵۳۴۶۵۰۶۴

۲. کارشناسی آموزش ابتدایی و مدیر متوسطه اول شهرزاد توتان آموزش و پرورش منطقه بنت استان سیستان و بلوچستان

Email: aziziaziz932@gmail.com

۰۹۱۵۳۴۶۵۰۶۴

چکیده

تغییراتی مهمی در تالیف و تدوین کتاب های درسی در سالیان اخیر صورت پذیرفته و محتوای آنها بازنگری شده است. پژوهش حاضر هدف خود را بر بازنمایی عدالت جنسیتی در کتاب های درسی علوم تجربی پایه ها پنجم و ششم ابتدایی در سال تحصیلی (۱۴۰۲-۱۴۰۳) متمرکز کرده است و به بررسی میزان توجه به عدالت جنسیتی به تفکیک هردو جنسیت براساس برابری تعداد تصاویر دارای دختر و پسر و نیز برابری تعداد دختران و پسران در مجموع تصاویر این دو کتاب پرداخته است. روش پژوهش حاضر تحلیل محتوای توصیفی است و داده های به دست آمده از طریق جمع آوری داده ها به صورت کمی بوده است. جامعه آماری شامل تصاویر دارای دانش آموز در کتب مذکور است. نمونه آماری برابر با جامعه آماری در نظر گرفته شده است. ابزار پژوهش فرم تحلیل محتوای توصیفی تصاویر است.

کلمات کلیدی: تحلیل محتوای توصیفی، عدالت جنسیتی، علوم تجربی



مقدمه

امروزه برخلاف ارزش ها و هنجارهای پیشین، به سهولت شاهد رابطه با جنس مخالف خارج از چهارچوب قواعد پذیرفته شده ی فرهنگی هستیم و آنچه زنگ هشدار را به صدا در می آورد، پایین آمدن سن در اینگونه روابط است؛ منسجم نبودن خانواده، تکنولوژی های جدید ارتباطی، رسانه های گروهی، عاملیت جنس مخالف، جابه جایی هنجارها و ارزش های مدرن و سنتی و کسب پذیرش اجتماعی در گروه دوستان مهم ترین عوامل مؤثر در سوق دادن دانش آموزان به چنین روابطی است (توغانی دخت، ۱۳۹۴). روابط اجتماعی صحیح افراد یکی از مهم ترین اهداف نظام آموزش و پرورش بطور همگانی است (هدایتی، ۱۳۸۹). همچنین از اهداف آموزش و پرورش ابتدایی، آموزش هنجارهای اجتماعی مطلوب است بر اساس اینکه کودکان در این دوره از نظر فکری، قادر به درک قواعد هستند؛ مدرسه در دوران ابتدایی به آموزش هنجارها و ارزش های اجتماعی مانند تعامل اجتماعی صحیح می پردازد (سمیعی درونه، ۱۳۹۴). «در میان نهادهای اجتماعی، آموزش و پرورش بیشتر از سایر نهادها و از طریق کتاب های درسی متولی و مسئول متخلق بار آوردن دانش آموزان می باشد» (آتشک، ۱۳۹۱). درس علوم تجربی از دروس اصلی و مهم دوره ابتدایی است و محتوای این درس دو وظیفه مهم شناخت نیازهای فطری و شگفتی های جهان خلقت و عظمت خالق و نیز آموزش دانش موردنیاز زندگی حال و آینده برعهده دارد، براین اساس کارشناسان گروه علوم تجربی دفتر تالیف کتاب های درسی (فلاح یخدانی و همکاران، ۱۳۹۵) و نیز مربیان و برنامه ریزان آموزشی وظیفه مهم و سنگینی در فرآیند تعلیم و تربیت، در جهت طراحی برنامه های تربیتی متناسب با نیازهای جامعه و اهداف آموزش و پرورش دارند (استاد حسنلو و همکاران، ۱۳۹۱) (یکی از مهمترین شاخص های توسعه جوامع بشری، عدالت آموزشی است) (اسلامی هرنندی، کریمی و نادی، ۱۳۹۷: ۱۲). «عدالت یکی از مسائل اساسی است که فیلسوفان و اندیشمندان همواره بر آن تأکید داشته و اکثر فلاسفه کم و بیش بدان پرداخته اند» (اسلامی هرنندی و همکاران، ۱۳۹۷).

کتاب درسی یکی از عناصر مهم در نظام آموزش و پرورش تلقی می شود که در تحقق اهداف آموزشی نقش اساسی دارد. در ایران نیز بیشتر فعالیتهای آموزشی در چارچوب کتاب های درسی انجام می شود و بیشترین فعالیت ها و تجربه های آموزشی دانش آموزان و معلم حول محور آن سازماندهی می شود» (ترکاشوند، ۱۳۹۷) با توجه به این که برنامه درسی راهبرد و رهیافتی بدیهی در راستای مفهوم عدالت جنسیتی است، لازم است کتب درسی ابتدایی مانند کتاب علوم تجربی، به عنوان یکی از مهمترین عناصر آموزش و پرورش که نقش مؤثری در شکل گیری شخصیت، نگرش، مهارت و رفتار اجتماعی دانش آموزان دارد، به لحاظ میزان توجه به عدالت جنسیتی براساس برابری تعداد تصاویر دارای دختر و پسر و نیز برابری تعداد دختران و پسران در مجموع تصاویر کتب علوم دوره ابتدایی، بررسی و تحلیل شود. تصاویر همیشه در یادگیری و انتقال آن به دنیای واقعی اهمیت دارند؛ از نقاشی های درون غار گرفته تا آثار روی دیوار کلیساهای قرون وسطی و تصاویر کتاب کودکان، زبان تصویر قادر است موثرتر از هر وسیله ارتباطی دیگر، دانش بشر را نشر دهد؛ یکی از روش های یادگیری دیدن تصاویر است که از دیرباز در کتاب های آموزشی از آن استفاده شده است» (جعفری هرنندی، ۱۳۹۷). با در نظر گرفتن این موضوع در پژوهش حاضر میزان توجه کتب علوم ابتدایی به جنبه های عدالت جنسیتی بر اساس برابری تعداد تصاویر دارای دختر و پسر و نیز برابری تعداد دختران و پسران در مجموع تصاویر کتب علوم دوره ابتدایی بررسی و تحلیل شده است.

سوالات پژوهش

- ۱- چند درصد از تصاویر کتب علوم تجربی پایه های پنجم و ششم ابتدایی دارای فقط دختر، فقط پسر اند؟
- ۲- در کتب علوم تجربی پنجم و ششم ابتدایی، تعداد تصاویر دارای دختر بیشتر است یا تعداد تصاویر دارای پسر؟
- ۳- بیشترین دانش آموزان موجود در تصاویر کتب علوم تجربی پایه های پنجم و ششم ابتدایی دختر هستند یا پسر؟

روش پژوهش

مطالعه حاضر روش تحقیق توصیفی و با روش تحلیل محتوای کمی است. در این روش از آمار و ارقام استفاده شده تا دید کلی نسبت به موضوع ارائه دهد؛ اطلاعات و ارقام تمامی دروس کتاب علوم تجربی هر پایه تحصیلی در جدول مربوطه، طبقه بندی و کدگذاری شده اند. جامعه آماری تصاویر دارای دانش آموز و بزرگسالان در کتب درسی علوم تجربی پنجم و ششم ابتدایی در سال تحصیلی (۱۴۰۳-۱۴۰۲) است. نمونه آماری برابر با جامعه آماری است. واحد تحلیل تصویر است در این پژوهش علاوه بر دانش آموزان افراد بزرگسال نیز مورد بررسی قرار داده شده است. در پایان به منظور ارائه بهتر و تسهیل تر نتایج از جدول و نمودار استفاده شده است.



یافته ها

با توجه به اینکه هدف در این پژوهش بررسی عدالت جنسیتی بوده است، علاوه بر تصاویر دارای دانش آموزان، تصاویر بزرگسالان نیز بررسی شده است. منظور از تصاویر عکس ها و نقاشی است.

جدول شماره ۱: راهنمای علایم

مقوله	A	B	C	D	E
مفهوم	تعداد تصاویر دارای هم دختر و هم پسر	تعداد تصاویر دارای فقط دختر	تعداد تصاویر دارای فقط پسر	تعداد دختران در کل تصاویر	تعداد پسران در کل تصاویر

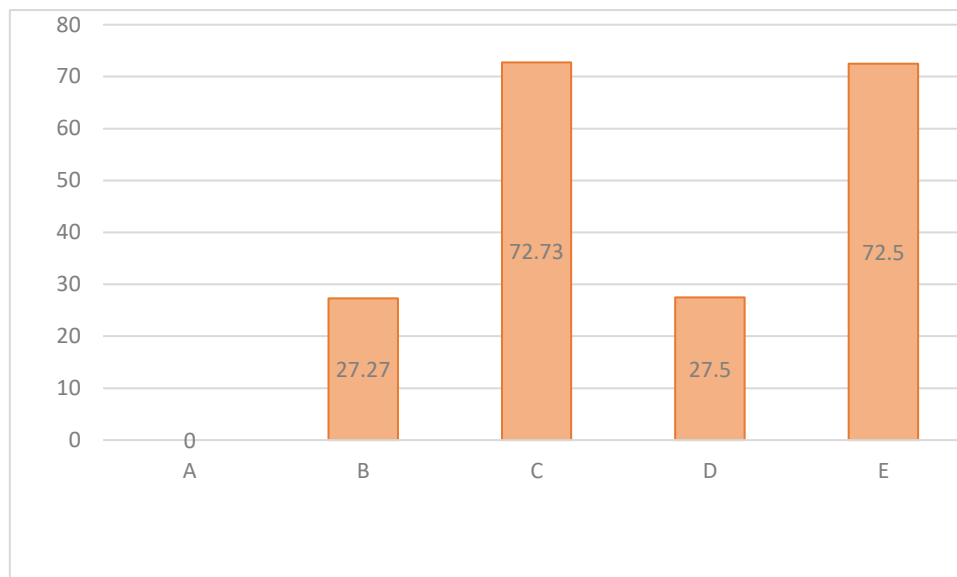
جدول شماره ۲: نتایج تحلیل محتوای تصاویر کتاب علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی از لحاظ جنسیت افراد

عنوان	فهرست	شماره درس												مجموع	
		۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	فراوانی	درصد
A	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
B	۰	۰	۰	۰	۲	۴	۳	۳	۰	۲	۰	۱	۰	۱۵	۲۷.۲۷
C	۱	۵	۱	۰	۱	۹	۱۱	۲	۳	۶	۰	۱	۰	۴۰	۷۲.۷۳
D	۰	۰	۰	۰	۹	۴	۱۱	۵	۰	۲	۰	۲	۰	۳۳	۲۷.۵
E	۰	۱۴	۳	۰	۱	۱۳	۱۲	۱۵	۱۳	۱۳	۰	۲	۰	۸۷	۷۲.۷۳

بر اساس یافته ها در جدول شماره ۲، در کتاب علوم تجربی سال پنجم ابتدایی، ۲۷.۲۷٪ تصاویر فقط دختران و نیز ۷۲.۷۳٪ تصاویر فقط پسر دارند اما با این وجود ۲۷.۵٪ از کل دانش آموزان موجود در تصاویر دختر هستند و همچنین ۷۲.۷۳٪ دانش آموزان موجود در تصاویر پسر هستند. این بدان معناست که بیشتر افراد پسر در این کتاب می باشد.



نمودار شماره ۱: درصد فراوانی تصاویر کتاب علوم پایه پنجم دبستان بر اساس جنسیت افراد

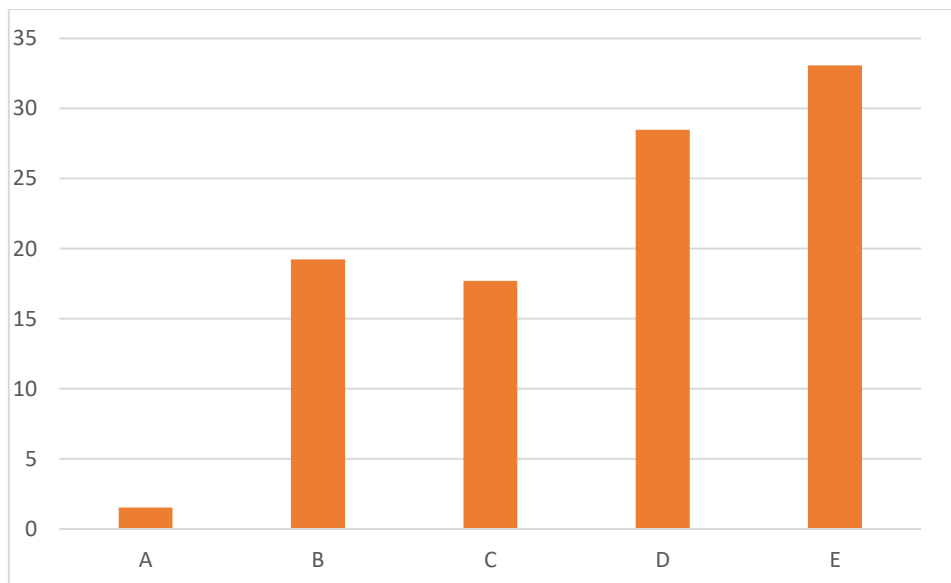


جدول شماره ۳: نتایج تحلیل محتوای تصاویر کتاب علوم تجربی پایه ششم دبستان از لحاظ جنسیت افراد

عنوان	فهرست	شماره درس														مجموع	
		۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	فراوانی	درصد
A	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۲	۱.۵۳
B	۱	۱	۰	۴	۴	۴	۲	۴	۱	۱	۰	۰	۰	۳	۰	۲۵	۱۹.۲۳
C	۱	۱	۰	۰	۲	۶	۳	۰	۰	۲	۱	۰	۱	۴	۲	۲۳	۱۷.۷۰
D	۲	۰	۰	۴	۶	۶	۴	۱۰	۲	۱	۰	۰	۰	۲	۰	۳۷	۲۸.۴۷
E	۱	۱	۰	۰	۲	۱۲	۳	۰	۰	۱۱	۱	۰	۲	۸	۲	۴۳	۳۳.۰۷



نمودار شماره ۲: درصد فراوانی تصاویر کتاب علوم پایه ششم دبستان بر اساس جنسیت افراد



نتیجه گیری

صاحب نظران معتقدند پنج منبع برای توسعه نیازهای انسانی وجود دارد، آموزش و پرورش، تغذیه و سلامت، محیط زیست، اشتغال، آزادی سیاسی و اقتصادی، که در بین آنها اصلی ترین و اساسی ترین منبع رشد و توسعه ی نیروی انسانی که در کلیه کشورها باید مورد توجه قرار گیرد، آموزش و پرورش است، (عابدینی و همکاران، ۱۳۹۳) هر دوره ی تحصیلی ویژگی هایی دارد که سیاست های مشخص هر دوره ی سنی را مشخص می کند. دوره ابتدایی به عنوان نقش قاعده هرم در تمامی دوره های تحصیلی، می تواند دورنمای مشخصی از چگونگی برنامه ریزی به منظور تربیت نیروی های متخصص و کارآمد ایجاد کند (عریضی، ۱۳۸۲) از آنجایی که سیستم آموزش و پرورش کشور ایران محتوای برنامه درسی موضوع مدار و کتاب محور دارد، کتاب های درسی در این نظام آموزشی نقش بسیار برجسته ای و حیاتی در رشد و توسعه ی دانش آموزان به عهده دارند، پس برنامه ریزان در سی وظیفه سنگینی برعهده دارند زیرا محتوای کتب درسی باید مورد تحلیل و بازنگری قرار گیرند تا هم با نیازهای فراگیران هماهنگ شود، هم با نیازهای جامعه و فلسفه اجتماعی و هنجارهای جامعه همسان باشد و هم اهداف آموزشی را فراهم آورد (حبیبی بردبری، ۱۳۹۶). این واقعیت باعث شده است که صاحب نظران و پژوهشگران، محتوای آموزشی دوره های تحصیلی را با توجه به نیازهای فراگیران تحلیل و بررسی کنند که این تحلیل و بررسی ها، مولفان و برنامه ریزان کتب درسی را جهت اتخاذ تصمیمات صحیح در تهیه و تدوین کتب درسی از جمله کتب علوم تجربی دوره ابتدایی یاری می نماید (عریضی، ۱۳۸۲) مدرسه نهادی است که نقش آن، آموزش ارزش ها و قواعد اجتماعی زمانه و جامعه به کودکان است. حضور تبعیض جنسیتی در کتب درسی بازتاب دهنده پیش داوری های جامعه است که می تواند تبعیض جنسیتی به زنان و دختران را تقویت کند. لذا با تفکیک دنیای زن و مرد و شقه کردن ارزش های انسانی و به عبارتی دوقطبی کردن دنیای انسانی به اعتبار اینکه زنان مظهر عطوفت و لطافت و مردان مظهر اقتدار ودانایی اند، انسان ها همیشه در جهانی تک بعدی خواهند زیست (آب روشن، ۱۳۹۱).

در سال های اخیر با توجه به تغییرات مهمی که در کتب درسی و مواد درسی دوره ابتدایی صورت گرفته است؛ در پژوهش حاضر تصاویر کتب درسی علوم پایه پنجم و ششم ابتدایی در سال تحصیلی (۱۴۰۳-۱۴۰۲) مورد تحلیل قرار گرفت. بطور میانگین نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که در کتاب علوم تجربی سال پنجم ابتدایی، ۲۷.۲۷٪ تصاویر فقط دختر اند و نیز ۷۲.۷۳٪ تصاویر فقط پسر دارند اما با این وجود ۲۸.۴۷٪ از کل دانش



آموزان موجود در تصاویر دختر هستند و همچنین ۷۲.۵٪ دانش آموزان موجود در تصاویر کتاب علوم پنجم ابتدایی پسر هستند که بیانگر وجود تعداد تصاویر خیلی بیشتر افراد دختر در این کتاب می باشد .

در کتاب علوم تجربی ششم ابتدایی ، ۱۹.۲۳ درصد از کل تصاویر مربوط به جنسیت دختر ۱۷.۷۰ درصد مربوط به جنسیت پسر و برای کتاب علوم پایه ششم ابتدایی به همین ترتیب ۲۸.۴۷ درصد از کل تصاویر مربوط به جنسیت دختر ۳۳.۰۷ درصد مربوط به جنسیت پسر است . در یک نگاه کلی نتایج پژوهش حاضر نشان داد که تصاویر کتاب درسی علوم تجربی پایه های پنجم و ششم ابتدایی بطور تقریباً یکسان به دختر و پسر پرداخته نشده است . عدالت جنسیتی در کتاب علوم ششم ابتدایی نسبت به کتاب علوم پنجم ابتدایی در سال (۱۴۰۲-۱۴۰۳) بیشتر رعایت شده است. از آنجایی که فراوانی تصاویری که دارای هم دختر و هم پسر باشد کم بود؛ بر آموزش و پرورش و آگاهی بخشی تعامل و ارتباط اجتماعی سالم و سازنده مبتنی بر شرع و منطق و عرف اجتماعی دختران و پسران با یکدیگر در تصاویر کتب مذکور توجه نشده است؛ و این غفلت اثرات منفی در نقش و رفتار آن ها در جامعه خواهد داشت؛ تاکنون هیچ پژوهشی در ارتباط با آموزش و آگاهی بخشی تعامل و ارتباط اجتماعی بین دو جنسیت براساس شرع و منطق و عرف اجتماعی در کتب ابتدایی صورت نگرفته است، که لازم است به آن توجه شود.

منابع

- آب روشن، مصطفی؛ ارجمندی، صدیقه. (۱۳۹۱). بازنمایی کلیشه های جنسیتی در کتاب های فارسی دوره پنج ساله ابتدایی، جامعه شناسی آموزش و پرورش ، (۳) ، صص ۷-۳۹.
- آتشک، محمد؛ توفان، محوش؛ احمدی، امینه. (۱۳۹۱). تحلیل کمی محتوای کتاب های فارسی از منظر اهداف اخلاقی مصوب دوره ابتدایی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، (۴) ، ۷، صص ۱-۱۰.
- استاد حسنلو، حسین فرجی خیاوی، زلیخا، شکراللهی، رقیه. (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب های علوم تجربی چهارم و پنجم براساس اهداف آموزشی مریل. پژوهش در برنامه ریزی درسی، (۶) ، ۹، صص ۱۱۶-۱۳۰.
- اسلامی هرندی، فاطمه؛ کریمی، فریبا نادی، محمدعلی. (۱۳۹۷). طراحی مدل عدالت آموزشی جهت نظام آموزش و پرورش رسمی و عمومی و اعتباریابی آن. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت، صص ۷-۲۸.
- ترکاشوند، سیناء کشاورز، سوسن؛ صالحی، اکبر؛ میرزامحمدی، محمدحسن. (۱۳۹۷). تبیین ملزومات معرفت شناختی عدالت از دیدگاه فارابی به منظور استخراج دلالت های آن در عرصه عدالت تربیتی، مطالعات معرفتی در دانشگاه آزاد، (۳) ، ۲۵، صص ۳۸۱-۴۰۴.
- سمیعی درونه، رضا. (۱۳۹۴). اصول و اهداف آموزش و پرورش. دومین کنفرانس روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شادگان.
- جعفری هرندی، رضا. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتای های درسی علوم تجربی دروه ابتدایی ایران براساس مولفه های تفکر ادواردو بونو. اندیشه های نوین تربیتی، (۳) ، ۱۴، صص ۱۳۷-۱۶۳.
- حبیبی بردبری، رضا؛ رئیس شیخ ویسی، احمد؛ محمدی، علیزمان. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای ارتباط بین تصاویر و متن نوشتاری کتاب درسی علوم تجربی پایه ششم ابتدایی. دوفصلنامه پوشش در آموزش علوم تربیتی و مشاوره، (۶) ، ۳، صص ۹۴-۱۱۲.
- فلاح یخدانی، فائزه؛ اخوات، علی محمد؛ ناظمی اردکانی، بتول. (۱۳۹۵). فراتحلیل فلسفه وجودی درس علوم تجربی در مقطع ابتدایی. دومین کنفرانس بین المللی پژوهش های کاربردی در علوم تربیتی و مطالعات رفتاری و آسیب های اجتماعی ایران.
- رضوی، آمنه؛ نظرعلی، پروانه. (۱۳۸۶). تحلیل محتوای کتاب تربیت بدنی (۱) اول دبستان آموزش و پرورش ۱۳۷۹. پژوهش در علوم ورزشی، (۱۱) ، صص ۱۵-۲۸.
- عابدینی بلترک، میمنت؛ لیاقت دار، محمد جواد؛ منصوری، سیروس. (۱۳۹۳). بازنمایی نقش های جنسیتی در کتاب های درسی سال ششم دوره ابتدایی. فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه، (۴) ، ۵، صص ۱۹-۳۴.
- عریضی، حمیدرضا؛ عابدی، احمد. (۱۳۸۲). تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ی ابتدایی برحسب سازه انگیزه ی پیشرفت. فصلنامه نوآوری های آموزشی، (۵) ، ۲، صص ۲۹-۵۲.



نوغانی دخت بهمنی، محسن محمدی، فردین (۱۳۹۴). گرایش به ارتباط با جنس مخالف: مطالعه ای در باب نوجوانان پسر مشهدی، مسائل اجتماعی ایران، ۷(۱)، صص ۱۶۳-۱۸۴.

هدایتی، مهرنوش؛ قائد، یحیی؛ شفیع آبادی، عبدالله، یونسی، غلامرضا (۱۳۸۹). کودکان متفکر روابط میان فردی موثر - مطالعه تحقیق پیرامون تأثیر برنامه «فلسفه برای کودک» بر ارتباطات اجتماعی کودک. تفکر و کودک، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱(۱)، صص ۱۲۵-۱۴۵.